

րեցաւ զղջման Բեդայականս լատին եպիսկոպոսի ներողութիւնն խնդրել և յետոյ Մասնաժողով կազմուեցաւ ի Զմիւռնիա լատին եպիսկոպոսի նախագահութեամբ: Հրաւիրուեցան բոլոր տաճկահայատակ հռովմէադաւաններն որոշելու համար թէ ո՞ր են որոնք կուզեն ըստ մարմնաւորին Ղուկաս վարդապետի առաջնորդութեան հպատակել: Քանզի ըստ հոգեւորին արդէն ամենքն լատին եպիսկոպոսի իրաւասութեան ներքոյ են:

Մասնաժողովի արդիւնքն շատ աննպաստ եղաւ Միսիթարեան Միաբանից: Քանզի հազիւ թէ քանի մի ընտանիքներ և մասնաւոր վաճառականներ (վերջին ժամանակներս Հարկէն, Գաղատիայէն և այլ տեղերէ գաղթած) յօժարեցան Տէրտէրեանի առաջնորդութեամբ կարգաւորել Կառավարութեան հետ ունեցած խնդիրներն: Իսկ մնացեալ քանի մի հարիւր տուն նախկին դաղթականներն մնացին վերստին լատին եպիսկոպոսի իրաւասութեան ներքոյ: Որ իւր կողմէն տաճկահայատակ աշխարհական ոմն փոխանորդ կարգելով՝ նորա ձեռքով կը կարգադրէ Կառավարական խնդիրներն: Ինչպէս են Զինուորական տրոց բաշխումն և հաւաքումն, կալուածական վճարներն և այլն և այլն: Զմիւռնիոյ Ս. Պողոսկարպոս եկեղեցին ժամանակին շինած են Հայ դաղթականք և ապա նոյն եկեղեցւոյն տիրած են լատինք: Չնշած են պատկերներու վրայէն հայերէն գրերն, թէև տակաւին եկեղեցւոյ մօտ կը գտնուին Հայ գրերով գերեզմաններ: Ի սկզբան հռովմէական քահանայք Հայ լեզուաւ պատարագած են, բայց յետ ժամանակաց՝ արտաքսած են Հայերէնն և այժմ՝ այն իսկ Միսիթարեան Միաբանք մասնաւոր եկեղեցի չունին, այլ ժամերգութիւն կը կատարեն իրենց դպրոցին կից՝ մատրան մէջ:

Հ Ո Վ Ի Ի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Շ Ա Ր Ա Կ Ա Ն

Նշանուն էր կրում ի հրնումն՝ գերազանց կերպով Աստուծոյ անսահման մեծութեան և մարդուս փոքրկութեան վերայ ճառող այն գեղեցիկ մատենար, որին այժմ կոչում ենք Շաւա-հան կամ ի նշանուններ ունէին ի հնումն՝ Աստուծոյ անկշռելի բարերարութիւնը, Հայ եկեղեցւոյ աստուածաշատութեան խորին խորհուրդները և գիտութիւնները և մարդուս հոգեւոր բաղձանքները իրենց մէջ ամփոփող այն սրաառուչ երգերը, որոց այժմ դարձեալ անուանում ենք Շաւ-հան: Միով բանիւ երբ նոքա աշխարհ եկան և եկեղեցւոյ գիրին ընկան, ի՞նչ անուններ ունէին: Ահա ուշադրութեան արժանի մի հարց, որը զանազան դարերի կարգով ստուգուում և լուծուում է այսպէս:

Հինգերորդ դարում երբ պարսից Յազկերտ Թագաւորի հրովարտակի համաձայն զանազան քրիստոնեայ ազգերի դիւստրեաներ իրենց կրտրիժ այրուծիով Պարսկաստանում խմբուում են Յազկերտի արքունիքի առաջ և առաջին անգամ այնտեղ միայն լսում հաւատափոխութեան այս դժնդակ լուրը Յազկերտի բերանից, որ յոխորտալով ասում է նա իւր չարասէր խորհրդապահներին, — « Հարցէք, քննեցէք, տեսէք, թող որ լաւն է, ընտրեալ կայցուք »¹. ուստի այդ քրիստոնեայ ամբօխը Յազկերտին մի կերպով յուշ առնելու, հասկացնելու համար, թէ հաւատի ընտրութեան մասին

1) Եղիշէ Երկրորդ Յեղանակ, 2) Նոյն.

ի զուր են հարցուփորձ, ի զուր են քննութիւն, վասն որոյ և մի կերպով նրա ականջին իրենց անդրդուելի հաւատի ձայնը հասցնելու համար, ի նշան իրենց սրբազան հաւատի և ի պատասխանի նրա մահաթոյն խօսքերին, գրում է պերճախօսն Աղիշէի — «Սկսան այնուհետեւ բարձր բարբառով սաղմոսիւք և երգօք հոգեւորօք... յայտ յանդիման մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցանել»¹։ մի սրտաշարժ նկարագիր, որով սուրբ Աղիշէն հանում է մեր առաջ երկու գիտելիք, մին որ, թէ հինգերորդ դարի հայերը և այլ քրիստոնեայ ազգեր անգամ իրենց վշամբեր նեղասկիւթեան ժամանակ՝ Բաբելոն տարագրուած Ռարայէլացի ժողովրդոց պէս, որպիսի յարգանք և սէր էին տածում դէպի իրենց մայրենի Եկեղեցին ու նրա սրբազան երգերը, և միւս ևս, թէ այդ երգերը ինչ անուսով էին յաւերժացած մեր Եկեղեցւոյ մէջ հինգերորդ դարում։

Արդ՝ յիշեալ հատուածում սուրբ Աղիշէի յառաջ բերած «Հոգեւոր երգօք» խօսքերը առանց խեղաթիւրելու և շփոթելու սաղմոսների հետ մանաւանդ որ նոքա նոյն հատուածում՝ արդէն իրենց նշանակութեան համաձայն գրուած են պարզօրէն, առանց տատամսելու պէտք է հասկանալ շարահաներ։

Այսպէս էլ սաղմոս բառի հետ անբաժան գրուած էրէք և հոգեւոր էրէք խօսքերը մենք ոչ միայն կարդում ենք հինգերորդ դարի այլ և այլ մատենագրութեանց մէջ², այլեւ տեսնում ենք ճիշտ Աղիշէի յառաջ բերած նկարագրի նման կամ նրանից իմաստով տարբեր վեցերորդից մինչև մետասաներորդ դարերի պատմութեանց գեղեցիկ էջերի մէջ, որոնք ոչ այլ ինչ են նշանակում, եթէ ոչ դարձեալ շարահան³։ որից կհետեւի թէ շարականները

դեռ ևս հինգերորդ դարից մինչև մետասաներորդ դարը ծանօթ էին մեր ազգին ու նրա պերճախօս մատենագիրներին միմիայն Հոգեւոր էրէք կոչումով, իսկ այն մատենանր, ուր դաս առ դաս դանձուած են նոքա «Երգարան» հոգեկից Մատեան և Բուրաստան» անուններով ինչպէս որ այդ սրբատառ անուններն ևս յաճախակի տեսնում ենք թէ հին և թէ նորագոյն դարերի շատ ձեռագիր Շարականների յիշատակարանների մէջ⁴։

Բայց և այնպէս յիշեալ դարերում՝ թէ եկեղեցական ժամակարգութեանց մէջ, թէ մասնաւոր թղթերում և թէ պատմութեանց էջերում յաջորդաբար գործ դրուած էրէք խօսքը, ունէր արդեօք շարական պարզ անուան իմաստը, կամ Հոգեւոր էրէք ասելով, շարականներն էին հասկացուած։ Այս երկու՝ եթէ կարելի է այսպէս ասել, միմիայն խօսքերի բացատրութիւնն ևս ընծայում են մեզ հետազայ երկու արժանահաւատ անձինք, իրենց գրութեան մէջ էրէք բառին իբրեւ բացայայտիչ կըցելով անուան շարահան, իսկ հոգեւոր էրէք խօսքերին՝ շարահան⁵։ ըստ այսմ։

Երկոտասաներորդ դարում Հաղբատեցի վանականները ի նկատի ունենալով Գրիգոր Տղայ կաթողիկոսի՝ միաբանութեան և սիրոյ պատճառաւ առանց իրենց գիտութեան յունաց գրած մի քանի թղթերը վասնորոյ և կարծիք տանելով որ նա իբրեւ ջերմեռանդ ջատագով է յունագաւանութեան, այս իսկ պատճառաւ գրում են կրօնասէր Հայրապետին բաւականին համարձակ լեզուով մի թուղթ։ Գրիգորը կարգալով այս երգիծական նամակը, յուզուած սրտով գրում է նրանց մի երկարաձիգ գեղեցիկ պատասխան, ուր ի միջի այլոց յառաջ բերելով յունաց ընդունած մի քանի զարտուղի պաշտամունքները, ասում է.— «Եւ այսր ամենայնի հակառակ և դիմամարտ ես էի յառաջն, և իմն գրով և բանիւ հաղիւ ուրեմն ածի յայդ... և վկայեցին՝ եթէ ծանեաք յէրէք՝ ձեր և օրհնութիւնս՝ որ է շարահան⁶ որ առ աստուած հաւատոյ ձերոյ ուղղափառ դաւանութիւնս, իսկ իւր մասին

) Ղազար Փար 1891. Վենետիկ. 22. Պորիւն. 1833. Վենետիկ. 23. 25. 27. 2) Սերէոս. գլ. ԻԹ. Ղևոնդ պատ. գլ. Է. Գով. կթ. 1853. Մոսկուա. 73. Ուստանէս. բ. հատոր. գլ. ԼԹ. Արիստակէս Վաստ. գլ. ԺԱ. 5) 260. Շար. ս. Աթոռոյս № 1606—ԼԵ. թղ. 415. № 1613—Խր. թղ. 325. № 1615—Խր. թղ. 205.

յայտնում է վշտապէս: «Ի բանս նոցա ոչ կապեցաք փառասէր և անձնիշխան կամօք՝ որպէս կարծեցիք» 1:

Ըստ այսմ և ժԳ-րդ դարում ապրող պատմարան կիրակոս Գանձակեցին խօսելով Սիւնեաց իմաստասէր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի դրական բաղմամբիւ աշխատութիւնների մասին, ի գովեստ այս բաղմարդին հայ եկեղեցւոյ մշակի՝ աւելայնում է:—«Արար և երգէ» 2: քաղցր եղանակաւ շարունակելով: 2:

Ուրեմն սկսած Ե-րդ դարից մինչև ժԱ-րդ դարը մեր մատենագրները իրենց երկասիրութեան ժամանակ երբ աչքի առած են ունեցել միմիայն շարականները և խօսել նրանց մասին, ըստ աեղւոյն և ըստ յարմարութեան անուանել են նրանց իրենց հոգեպարար երկերի մէջ հփփփ կամ սոսկ երգի, իսկ անցնելով այդ դարերը երբ մտնում ենք ժԲ և ժԳ-րդ դարերի մէջ, ուր երևան է գալիս անուան Շարական, այդ դարերում գրուած պատմութեանց, զանազան թղթերի և յիշատակարանների մէջ գրեթէ մենք շատ քիչ ենք կարգում հփփփ երգ կամ երգի, այլ Շարական, որ փոխաբերական մտքով նշանակում է շփփփ երգ, և Շարական որ նշանակում է այն անգին Գիւլբը, որի մէջ զետեղուած են կենդանարար հոգեւոր երգերը:

Թէ ո՞վ է եղել այս գեղեցիկ բառի հեղինակը, ի՞նչ բառից է նա կազմուած, և որ դարումն է երգի մտքով մուտք գտել մեր լեզուի մէջ, այս մասին աւելորդ չենք համարում յառաջ բերել և մեր հետազոտութեան պըտուղները:

Հնադոյն ձեռագիր Շարականների մէջ դարերի կարգով մի առ մի ուշ դարձնելով շարականների խորագրների վերայ, մեր աչքի ղէմ են դուրս գալիս Կանոն, Օրհնութիւն, Կարգ, Երգ և Շարական:

ԿԱՆՈՆ՝ մեր ձեռքում գտնուած 1588—ժ է Շարականի մէջ իբրև անդրանիկ խորագիր, գրուած է առաջին անգամ սուրբ Սահակի

և սուրբ Մեսրոփի գրած շարականների ձև-կատին, ըստ այսմ, «Կանոն զաղարու Յարութեան—Այսաւր գորով ի բեթանիա» և Կանոն, Ապաշխարութեան—Որ հայիս» որոնք և գրուած են կրճատ ձևով, թղ. 100¹ և 70¹:

Շարականիս մէջ Կանոն և Կարգ համապարփապրերը գործ են գրուած միայն այն ժամանակ, երբ ամբողջովին կամ պակաս՝ կան իրենց տակին օրուան տօնի պատշաճի շարականները, այսինքն, Օրհնութիւն, Հարց, Մեծացուցէ, Ողորմես, Տէր յերկնից, Մանկունք, Ճաշու և Համբարձի, որոնք ամենքը մէկ տեղ առած, աղու անուամբ կոչուում են ՊԱՏԿԵՐ, Եւ հայ եկեղեցւոյ օրէնքների նախանձախնդիր զաւակները—միւս շարական գրողները, առանց շեղուելու ս. Սահակի և Մեսրոփի վաղօրօք գծած այս ձևից ու սահմանից, գրել են անփոփոխ և իրենց գրուածների ձևկատին ԿԱՆՈՆ՝ եթէ միայն կան նոցա տակ լիովին կամ պակաս յիշեալ երգերը, ճիշտ այնպէս, ինչպէս մեր մատենագրներից շատերը իրենցից առաջ գրուած ժամանակի անցքերը շատ անգամ բառացի քաղում են այս և այն մատենագրներից, կամ սկսում իրենց պատմութիւնը նոցա արած նախահայր Աղամից:

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ, իբրև անդրանիկ խորագիր առաջին անգամ գրուած է Բ-րդ դարում ապրող Սիւնեաց Ստեփաննոս եպիսկոպոսի գրած՝ Յարութեան ութին ձայն կրճատ ձևով գրուած Օրհնութիւնների վերայ, ըստ այսմ, «Աւրհնութիւնք, Յարութեան տն»:

«Օրհնութիւն» խորագրով շարական բնաւ չունենք, և եթէ մի քանի տէրունական և այլ տօների շարականների վերայ տարապարտ տեղ գրուած են, այդ ևս գրուած է Կանոն և Կարգ խորագրերից յետոյ և կետով (.) բաժանուած, որ մեզ թուում է թէ յետին գրիչներից յաւելացած պիտի լինին, զօ. «Կանոն Մբոց, հօրիսիմեանցն, Աւրհնութիւն», «Կարգ Եթանասուն, եւ. բ. Առաքելոցն, Աւրհնութիւն» թղ. 164¹. 42¹:

ԿԱՐԳ, իբրև անդրանիկ խորագիր առաջին անգամ գրուած է ժԱ-րդ դարում ապրող

1) Ընդհանրական. 1835 էջմ. 436—448. 2) Կիրակոս. 1865. Վեց. 40.

Պետրոս զետաղարձ կաթուղիկոսի գրած Մարտիրոսաց՝ ութն ձայն կրճատ ձևով գրուած շարականների վրայ, ըստ այսմ—«Կարգ Համաւրէն. Սուրբ. Մարտիրոսացն»:

«Կարգ» իրրե խորագիր. Շարականիս մէջ յիշուած է միայն երկու տեղ և գրուած յիշեալ Եօթանասուն և երկու առաքելոց «Իմաստուն՝ երկնային» օրհնութեան և Գրիգոր լուսաւորչի «Սոսկալի տեսիլ» բաց ձևով գրուած նոր շարականների վերայ:

Եւրօ, իրրե անդրանիկ խորագիր գրուած է միմիայն «Ներսէս շնորհալի հայրապետի» բաց ձևով գրուած բոլոր երգերի վերայ, որպիսիքն են, Արևադալից երգեր, «Այսօր անձառ», «Նորաստեղծեալ», Նայեաց սիրով» ևն:

ՇԱՐԱԿԱՆ, իրրե անգրանիկ խորագիր առաջին անգամ մեր Շարականի մէջ երեւում է Յինանց՝ կրճատ ձևով մէկը միւսի ետեւից գրուած վեց հատ Գովեանների վերայ, ըստ այսմ—«Գովեայք. Շարականաց. յինանցըն», որոնցից յետ՝ «Կանոն» խորագրով գալիս են Յարութեան ութն ձայն Հարցերը, Մեծացուցէքը, Ողորմէքը և Տէր յերկնիցները:

Այս գերիմաստ երգերը՝ բացի Մեծացուցէքներից, ըստ վկայութեան մեր Շարականի Գրչի գրել է Էւրգ դարում ապրող հանձարեղ Անանիա Շիրակացին, սակայն ցաւալի է որ Նա ի թիւս միւս շարականների իւր Յուցակի մէջ չէ յիշատակում պարզօրէն, թէ յիշեալ Գովեաններն ևս Շիրակացին է գրել թէ ոչ, բայց և այնպէս իւր գրութեան մէջ զործածած քառուկայ և բոլոր շարականների գատաւորութեան ձևից, կարծում ենք հասկանալի կլինի որ արդարեւ ոչ ոք չէ գրել բացի Անանիայից—«Զարութեան Կարգն բաւանդակ. զհարցներն և զողորմէքն. և զտր յերկնիցներն Անանիայ շիրակացին ասաց» թղ. 222¹:

Կիրակոս Գանձակեցին յիշեալ Գովեաններից թէ և երկու հատ ընծայում է Ներսէս Շնորհալուն¹, սակայն ինչպէս մեր նախընթաց

յօդուածով յայտնեցինք, մեր Շարականի Գրիչը իրրե Ներսէսին ժամանակով մերձաւոր անձն, գրում է Նրա գրածները բաց ձևով և նա է անուանում նրանց իւր Տօնացուցում, մինչև դեռ այդ Գովեայքը իրրե հնագոյն շարական՝ գրուած են կրճատ: Այսպէս էլ Վեհեակի ութտի բազմարդիւն վարդապետներից մինն—Հայր Գարբրիէլ Աւետիքեան, հիմնուելով Կիրակոսին աշակերտակից Վարդան Բարձրաբերդու և անյայտ պատմիչների տուած վկայութեանց վերայ, Յարութեան շարականների մի մասը ընծայում է Մովսէս Խորենացուն և միւս մասը Ճոն Բարսղին¹, սակայն ուրիշ Շարականի Գրիչներ այնպէս են ծանաչում Մովսէսին և թուում նրա գրածները, որպէս թէ տես ու ծանաչ լինէին Նրան:

ՇԱՐԱԿԱՆ, իրրե մի ուրիշից փոխ առած խորագիր մենք տեսնում ենք՝ մէկը միւսի ետեւից կրճատ ձևով միատեղ գրուած՝ Կուսին Սանդըխտոյ, Կիրակոսի և Յուզիտեայ, Սուքիասեանց, Վահանայ Գողթնեցու, Ատմեանց, Ոսկեանց, Դաւթի Դունեցու, Վարդանանց և Ղևոնդեանց՝ ինն հատ աննման Մանկունքների վերայ, որոնք ըստ անորոշ վկայութեան տպագիր Շարականի ցանկի «և զբաղումս ի մանկտեանցն», և արժանահաւատ նորագոյն պատմիչների գրել է ԺԱւրգ դարում Անի քաղաքի փառքը և նրա եղծմունքը իւր աչքով տեսնող Պետրոս զետաղարձ Հայրապետը²:

Ի շարունակութիւն այս մանկունքների՝ մէկը միւսի ետեւից բաց ձևով գրուած են նաև Գէորգայ զօրավարի³, Մեծին Ներսէսի, Սա-

1) Բացատրութիւն Շարականաց. 1814, Վենտ 285: 2) Չամ Բ. հատոր. գլ. Լե. 836: Բացատ. Շար. 576: Այս Մանկունքների կարգից միայն Կոյս Սանդխտին է առանձին երեսում գրուած: Գողթնեցու Մանկունքը աւանդութիւնն ընծայում է իւր եղբայրասէր բրոջը: 3) Տես Կոյս Սանդխտի մասին գրած ծանօթութիւնը, Զօրավարիս Մանկունքը տպագիր Շարականների մէջ գրուած է Մարտիրոսաց 7: շարականների մէջ և որպէս զի ընթերցողը նրա հեղինակի մասին չսխալուի, հարկ ենք համարում յիշեցնել, որ նա Գետաղարձի գրածը չէ և որպէս Զօրավարիս Մանկունքի այսպէս էլ մնացածների հեղինակների մասին կիսօսենք իւր տեղում:

Հակայ, Համամայ, Բարադի, Եփրեմի, Ոսկերե-
րանի, Գրիգոր աստուածարանի, Ոգնատիոսի,
Կիւրդի, Յովհաննու հայրապետի, Պարսամայ,
Տարազոսեանց, Եւսառատիոսեանց, Երկուց
Բիւրուց, Աղջուց սուրբ Ստեփաննոսի Ստե-
փաննոսի Ուղնեցու, Յովհաննու առաքելոյն և
Սաննեցուն, Կիկոզայոսի հայրապետի, Կիրակո-
սի և Յուդիտեայ—Վարդազոյն վառեալ, և
«Յայս յարկ նուիրանաց» քան և մի հաս-
ժի և ԺԳ-բդ զարերում գրուած գեղեցիկ
Մանկունքների վերայ:

ՍԱԼԱԿ Վ. ԱՄԵՏՈՒՆԻ:

(Հարունակելի:

ՍԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԵԶ

ՏԵՍԱԿԱՆ ՄԱՍՆ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ:

րէօրէլեան մանկական
պարտեզը սովորական
ուսումնարանների նման
մի ուսումնարան է, ուր
երեխաներ ընդունելուց
յետոյ, իսկոյն սկսում են
սովորցնել գրել: կարգալ

և դրանից յետոյ գիտութիւններ աւանդել: Դա
մի այնպիսի ուսումնարան է, ուր ընդունելով
չորս տարեկան մանուկին, ամենից առաջ սկը-
սում են համահասար զարգացնել նրա բո-
լոր ընդունակութիւնները առանց մի որ և է
ձանձրութիւն պատճառելու նրան և տալիս են
նրա հասակին համապատասխան ամենայն տե-
սակ նպատակադրմար զուսմութիւններ:

Մարմնամարզութիւնը գլխաւոր առարկա-
ներից մէկն է, որ կատարւում է զանազան
զուարճալի, բայց կանոնաւորուած խաղերով:
Խաղը մեծ դեր է կատարում մանկական պար-
տիզում, որովհետեւ խաղը և առհասարկ շար-
ժողութիւնը երեխայի համար բնական պա-

հանջներ են, որոնցից նրան չի կարելի զրկել:
այլ նաեւ պէտք է օգնել նրան խաղալու և
շարժողութիւններ անելու համար: Մանկական
պարտիզի խաղերը և շարժողութիւնները բոլոր-
ըն էլ յարմարեցրած են երեխայի մարմնի
և նրա զանազան ընդունակութիւնների զար-
գացման համար:

Խաղը երեխայի համար բնական պահանջ
է, որովհետեւ նա խաղալով աշխատում է իր
թոյլ մարմինն ամրացնել և շարժողութեանց
մէջ փորձուել: Եւ այն ձգտումն էլ ունին բո-
լոր անասունների մատաղահաս ձագերը:

Մանկական պարտեզը խաղերով, երգերով,
փոքրիկ և զուարճալի պատմութիւններով, ե-
րեխաների համար գիւրբմբունքի հետաքրքիր
եղանակներով ծանօթացնում է նրանց զանա-
զան գիտութիւնների հետ, սովորցնում է կա-
նոնաւոր խօսելու, պատմելու ձևերը, կանոնա-
ւորում է և ուղղութիւն է տալիս նրանց ձրգ-
տումներին և բնազդմանցը (որոնք յաճախ բը-
նականապէս լինում են վայրենաբարոյ, որոնք
կարող են յետոյ հասարակութեան համար վը-
նասակալ լինել), սովորցնում է իրազննու-
թեան, աշխատասիրութեան, ինքնուրոյնու-
թեան, հնարագիտութեան, կարգապահու-
թեան:

Կրօնը առաջին տեղն է բռնում այդ ու-
սումնարանում: Բոլոր գիտնական մանկավարժ-
ները, որոնք Ֆրէօրէլից առաջ աշխատել են
մանկական պարտիզի իրազորման համար և
ինքը Ֆրէօրէլը միաձայն պնդում են, որ ան-
հրաժեշտ է հէնց սկզբից ներմուծել մանուկ-
ների հոգու մէջ աստուածային օրէնքները,
կրթել նրանց այդ օրէնքներին համաձայն:
Այդ նպատակին հասնելու համար մանուկնե-
րին ծանօթացնում են բնութեան և դրա օ-
րէնքների հետ, որոնք նախասահմանուած են
Աստուծուց, ինչպէս և ինքը մանուկը, ստեղծ-
ուած է Աստուծուց: Ի՞նչ մարդկային լեզու
կարող է այն տեսակ տիներե և հասկանալի
կերպիւ բացատրել Աստուծոյ զոյնութիւնն,
էութիւնը, մեծութիւնը, մշտնջենաւորութիւ-
նը, քան ինքը բնութիւնը, որ Աստուած է